

Dragomir Babić**ZAVIČAJNE ODREDNICE MAŽURANIĆA**

dr. Dragomir Babić, Pedagoški fakultet, Rijeka, pregledni članak, Ur.: 20. prosinca 1991.

UDK: 886.2-4

Zavičaj kao najkonkretniji realitet čovjekova doživljavanja vlastite domovine zacijelo umnogome pripomaže čovjekovu identificiranju. Mažuranići iz Novog Vinodolskog, koji su se tako djelotvorno potvrdili u hrvatskoj književnosti i kulturi, unijeli su u svoje književno djelo neke mentalitetske značajke kraja iz koga su potekli, pa su ove njihove anticipacije značajan ključ za razumijevanje spiritus movensa njihovih poruka, iskazanih instrumentarija i svega ostalog što precizira mažuranićevsku posebnost, koja u ovome aspektu nije dosad bila adekvatno osvjetljavana u povijesti hrvatske književnosti. U ovom prilogu se čini napor da se, podastiranjem dosad nepoznata dokumentarija o Mažuranićevu zavičaju, pokuša prevladati svojevrsan vakuum u istraživanju novljanskih Mažuranića.

O FENOMENU ZAVIČAJA. Zavičaj kao najkonkretniji realitet čovjekova doživljavanja vlastite domovine zacijelo umnogome pripomaže čovjekovu identificiranju. Victor Hugo je tvrdio da »zavičaj usudno određuje kasnijeg čovjeka«, dok je Thomas Mann apodiktiki naglašavao kako je u pitanju »fenomen koji je jači i od onog kasnijeg najintelektualnijeg u čovjeku«. Miroslav Krleža je pak lucidno zaključio »kako je ono što smo vidjeli na početku svojim vlastitim dječjim pogledom, bilo zapravo sve«! Sretno djetinjstvo provedeno među pejzažnim kulisama svoga zavičaja, po mišljenju Dostojevskog, pretpostavka je čovjekove duhovne uravnoteženosti: »Znajte da nema ništa uzvišenije, moćnije, zdravije i korisnije u kasnijem životu od poneke lijepe uspomene, a osobito iz djetinjstva i iz roditeljske kuće. Ako čovjek ponese sa sobom u život mnogo takvih uspomena onda je spašen za cijeli život«. Filozofi, sociolozi, psiholozi, antropolozi, pa i povjesničari književnosti, noviji pogotovo, pridaju izuzetno značenje čovjekovu življenju u zavičaju, smatrajući ga najindividualnijem određenjem njegove osobnosti. Američki sociolog John Cormick zavičaj smatra »ključem kojim se na razini svijesti i podsvijesti može kompetentno tumačiti svaki čovjek«, a njemački antropolog Lothar Muller precizira kako prvih desetak-petnaestak godina čovjekova življenja na tzv. zavičajnom prostoru »otkriva prave i najelementarnije porive čovjeka, koje ne može zatomiti nikakva kasnija intelektualna zrelost«, pa i sam rodoljubni osjećaj bilo kojeg čovjeka temelji se na toj zavičajnoj projekciji, koja je ustvari snažna potisna snaga njegova rodoljublja. Proučavanje karaktera čovjekova življenja u zavičaju neizbježno dakako zahtijeva uzimanje u obzir svih realiteta i značajki političkih, društvenih, gospodarskih, moralnih, mentalitetskih, religijskih, folklornih, korijensko–genetskih, antropoloških i drugih određenosti, posebice u okviru obitelji, ali i svega onog drugog, što se tako spontano, nevidljivo i snažno usijeca i sidri u čovjeku, da

bi jednom zauvijek ostalo u njemu i s njime. To je dakako naročito važno pri tumačenju ljudi koji djeluju u javnom životu, u prvom redu umjetnika, odnosno pisaca, budući da se njihovim zavičajnim određenjem mogu tumačiti ne samo njihovi životi, nego i mnogo toga što zrači iz njihovih umjetničkih umotvora. Ortega Y Gasset nije bez razloga inzistirao na tome kako nijedan konačan sud o bilo kojem piscu nije održiv, ako biograf pisca ne osvjetli zavičajne odrednice, koje svakako ne treba ni precjenjivati ni potcjenjivati. Antun Barac je tijekom priprema za svoju monografiju »Mažuranić«¹ u više navrata odlazio u Mažuranićevo rodno mjesto Novi Vinodolski, kako bi u samom mjestu upoznao fizički dimenzije Mažuranićeve zavičaja i mentalitetske trendove ljudi u njima, dajući tome određenu prednost pred teorijskim i općenitim konkluzijama o Mažuraniću i o drugim Mažuranićima. Svi su interpreti svih književnika Mažuranića uzimali u obzir njihovu zavičajnu dimenziju, no svi su oni istodobno ostali manje-više na razini sintetskih obavijesnih natuknica, ne ulazeći potanje niti u činjenice o toj dimenziji, još manje u nekakva analitičnija istraživanja njenih bitnih i osebnih elemenata, što mogu itekako doprinijeti boljem razjašnjavanju fenomena Mažuranića u hrvatskoj književnosti i u političkom, odnosno javnom životu hrvatskog naroda.

NOVI VINODOLSKI I NOVLJANI. Novljanski Mažuranići² potječu iz Dalmacije ili iz Hercegovine, a u Hrvatskom su se primorju pojavili najprije u Senju, a tek kasnije u Novom, gdje se nastanjaju najvjerojatnije od 16. stoljeća. To objektivno znači da su Mažuranići starosjedioci Novljani, pravi i ponosni Hrvati, što u svome cjelokupnom ljudskom biću manifestiraju sve sociološke, mentalitetske i druge određenosti Novljana, ali zacijelo u manjoj mjeri i neizbježne određene tradicijske i druge značajke što su se nataložile u njihovu ljudskom biću prije doseljenja na područje Hrvatskog primorja.

Novi Vinodolski (Novigrad, Novi, Novi Vinodol)³ markantan je i osebujan gradić, ustvari grad u Vinodolu, u Hrvatskom primorju, na hrvatskom Jadranu. Novigrad, nastavši najvjerojatnije na ruševinama rimske gradine Lopar, dolaskom se Hrvata na Jadran ustrojio veoma rano kao hrvatska naseobina. U svom burnom povijesnom razvoju bio je posjed krčkih knezova Frankopana, pa uskočko uporište, potom se nalazio u sastavu Austrijskog primorja, ugarske komore, austrijske komore, Napoleonove Ilirije, Austrijske Ilirije sve do godine 1822. kada je pripojen riječkom Guberniju da bi ga ban Jelačić godine 1848. uključio u sastav Kraljevine Hrvatske. U dva je navrata bio opustošen i paljen od Mlečana, prvi put godine 1598. od mletačkog admirala Ivana Bemba i drugi put godine 1615. od Markantuna Veniera, zapovjednika mletačkog brodovlja. Novi je bio skoro neprekidna meta mletačkih, turskih, austrijskih i mađarskih nasrtaja. Novljani su u ilirskom pokretu bili veoma odlučno opredijeljeni za ilirske ideje, tako da je u Novom godine 1845. utemeljena Narodna čitaonica,⁴ jedna od najstarijih u Hrvatskoj, čiji je utemeljitelj kanonik Josip Mažuranić (1811-1879) popratio taj čin riječima: »Ljubljeni Domorodci! Već je vrijeme, da se i mi jednom od sna probudimo, i složimo se promicati blagostanje naše mile Domovine. Dušmana se ništa ne strašimo, ovi bo pobignuti hote kano magla prid Suncem, ako mi u Početku, stalni i ljubavom Domovine iskreno zavezani

¹ Antun Barac: Mažuranić, MH, Zagreb, 1945.

² Sabrana djela Ivana Mažuranića, sv. IV, Zagreb 1979, str. 639-642.

³ Najznačajniji izvori o Novom Vinodolskom:

Emilij Laszowski: Gorski kotar i Vinodol, Matica hrvatska, Zagreb, 1923.

Spomen knjiga Narodne čitaonice Novi Vinodolski, knjiga I, 1958.

Fotomonografija crikveničko-vinodolske rivijere, Crikvenica, 1972.

Spomen knjiga Narodne čitaonice, Novi Vinodolski, knjiga II, 1977.

Srećko Kabašin: Novi Vinodolski, prvo stoljeće turizma, Novi, 1985.

Vinodolski zbornik, knjiga I, II, III, IV, V i VI, Crikvenica 1977-1991.

Prošlost i baština Vinodola, Zagreb, 1988.

Lujo Margetić: Vinodolski zakon, Rijeka–Novi Vinodolski, 1989.

⁴ Dragomir Babić: Djelatnost Narodne čitaonice Novi Vinodolski (1845-1893) Vinodolski zbornik, Crikvenica VI/1991, str. 257-262.

budemo...»⁵ Kasnije je novi bio posebice omraženo mjesto banu Levinu Rauchu (1819-1890), a i grofu Karlu Khuenu Hedervaryu (1849-1918), poradi otpora rodoljubivih Novljana mađarskoj strahovladi.

Kulturna povijest Novoga, odnosno njegova kulturna baština izuzetno je bogata i raznovrsna. Novi stoljećima imade svoj karakterističan i prepoznatljiv hrvatski kulturni imidž. Najstarija pisana vijest o Novom Vinodolskom potječe još iz godine 1288. kada je u njemu hrvatskom glagoljicom napisan »Vinodolski zakon«⁶, prvi slavenski pravni zakonik, po čemu se može zaključiti da je Novi bio središnji vinodolski grad, iz kojeg je knez vladao cijelim Vinodolom. Novi je stoljećima bio značajno žarište hrvatske glagoljaške pismenosti i književnosti, iznjedriviši iz svojih redova više od šezdeset svećenika glagoljaša, tih žilavih i samozatajnih boraca za hrvatsku riječ i hrvatski nacionalni identitet, pred agresivnom tuđinskom porobljivačkom nasrtljivošću. Na užem i širem prostoru Novog nastali su mnogi vrijedni spomenici duhovne i materijalne kulture Hrvata, bilo sakralnog bilo svjetovnog karaktera. U Novom se pronašlo pravo bogatstvo rukopisnih glagoljskih knjiga i različitih zapisa, od kojih valja posebno apostrofirati sljedeće: »Prvi novljanski brevijar« (1459). »Novljanski misal« (1474) i »Drugi novljanski brevijar« (1495).

Novi Vinodolski kao hrvatski primorski grad jedinstven je i impozantan urbani realitet po svome fizičkom, izvanjskom izgledu. Formirao se svojedobno na brdu Osap kao dopadljiv grozd kamenih kuća ponad mora, na kraju Vinodolske udoline, na jugozapadu okrenut prema stjenovitoj obali otoka Krka, na jugoistoku impozantnom Velebitu i na zapadu prema Učki, ostavljajući za leđima šume i goletne vrleti brda Velike Kapele. Novljanski siromašni ljudi tijekom su niza stoljeća tegobno živjeli grčevito nastojeći da iščupaju iz malog novljanskog polja i iz drugih zemljanih krpica u kršu mogućnost da nekako prežive, baveći se u prvom redu poljodjelstvom, vinogradarstvom i manje stočarstvom.

Po svome su načinu života Novljani bili pretežno kontinentalci – poljodjelci, nikad ili rijetko pomorci i ribari. Pa i klimatska obilježja novljanskog, odnosno hrvatskoprimorskog sjevernog kontinentalnog dijela čini Novljane nekom simbiozom kontinentalaca i mediteranaca, budući da su naizmjenice izloženi i nerijetko oštrim i hladnim zimama i nemilosrdnoj uništavajućoj buri, kao i žestini nekolikomjesečnih toplih i pravih mediteranskih ljeta. Po antropološkim pak manifestacijama Novljana, čime se nažalost nitko od istraživača iz ove domene dosad nije sustavnije i analitičnije pozabavio, kao u i utvrđivanjem njihovih genealoških korijena, pa i mentalitetskih značajki, razložno se može pretpostaviti kako Novljani vuku svoje podrijetlo negdje s dinarsko-kontinentalno-gorštackog prostora, što je vidljivo po sadržajima novljanskih narodnih pjesama i ne samo po njima. Njihovo kasnije življenje na primorskom prostoru u patrijarhalnom kontekstu zapravo je modificiran nastavak njihova predašnjeg načina i još otprije prihvaćenih shvaćanja života, prožeta hrvatskim rodoljubljem i utemeljena na pravdoljubivosti, poštenju i drugim patrijarhalnim zahtjevnim kategorijama što se u njega uklapa.⁷

Novljani kao društveni subjektiviteti doista su evidentno osebusni, dinamični, radišni i nekako prkosno ponosni Primorci, na svoj način stršeće zamjetljivi tipovi vinodolskih ljudi,⁸ za razliku od nekoliko kilometara bliskih im žitelja Krmpota, Ledenica, Bribira, Crikvenice i drugih vinodolskih naselja. Imperativima svojeg egzistencijalnog i društvenog usuda, Novljani su oduvijek bili snažno privrženi hrvatskom rodoljubnom htijenju da opstanu, da prežive na prostoru za koji su se otimali toliki tuđinski osvajači. Novljani su pravi, autohtoni domaći ljudi, hrvatski Primorci, čisti i elementarni Hrvati (zahvaljujući Kačićevoj pjesmarici »Razgovor

⁵ Zapisnici Narodne čitaonice Novi, knjiga I, razdoblje 1845-1893, pohranjeno u Narodnom muzeju i galeriji Novi Vinodolski, 214 stranica.

⁶ Lujko Margetić: Vinodolski zakon, Rijeka–Novi Vinodolski, 1989.

⁷ Dragomir Babić: Zavičajne pretpostavke Ivana Mažuranića, Zbornik Pedagoškog fakulteta Rijeka, br. II/1991, str. 83-91.

⁸ Juraj Potočnjak: O Novljanima (zapisao Dragomir Babić), tekst u posjedu slikara Vlade Potočnjaka, Rijeka.

ugodni naroda slovinskoga«, koja se mogla naći skoro u svakoj novljanskoj seljačkoj kući, kao i ilirskom opredjeljenju Ivana i Antuna Mažuranića bili su prožeti poprilično idealnom vizijom južnoslavjanstva), nadahnuti i evropejskim, pa i kozmopolitskim ozračjima, jer su nuždom svoje pečalbarske sudbine komunicirali sa svijetom, s ljudima različitih nacionalnosti i životnih filozofija. Po svojoj prirodi oni su pitomi, dobri i mekani, pa i premekani Primorci, ljudi širokih pogleda, no s druge strane ponekad znaju biti čak i prkosno tvrdoglavi, kao što su opet u prošlosti poradi velika siromaštva znali biti i poslovično kirskoškrti. Inače mahom su introvertirani, sasvim uvrnuti u sebe, nedruštveni. Nadahnuta i snažna spoznaja Novljana da pripadaju jednom žilavu, upravo neukrotivu izdanku narodnog, hrvatskog bića, samosvijest da su mnogo toga dali u vremenima i u postupku unapređivanja političkog i kulturnog života hrvatskog naroda, shvaćanje da imaju kao malo tko u Hrvatskom primorju, pa i šire, bogatu kulturnu baštinu (a kasnije da su dali tolike slavne Mažuraniće, posebice pjesnika Ivana Mažuranića), čini Novljane samosvjesnim, nekako superiornim nad drugima oko sebe, tako da se ta novljanska ponosnost znade ponekad iskazivati gotovo do paroksizma. To je na svoj način dalo povoda hrvatskom književniku Augustu Šenoj, da poslije samo jednog dana boravka u Novome zaključuje »da su svi Novljani nekakvi čudni ljudi, nose glavu visoko, ponosito, gotovo biš mislio kan da preziru cijeli svijet. I u karakteru Novljana ima prema tom držanju nešta ponosita, odmjerena, otresita...«⁹ A i još su neki ugledni hrvatski političari i kulturni djelatnici dijelili o ovoj novljanskoj ponosnosti, skoro nadutosti, otprilike isto ili slično mišljenje.

To je možda najbolje i najreljevnije vidljivo u ushitnu, potpunu, cijelim bićem angažiranu i dostojanstvenu predavanju Novljana svojim raznolikim i bogatim narodnim običajima, u dostojanstvenu i uznositu novljanskom narodnom kolu, kada ponosni i odabrani »pivači«, originalni narodni glasnogovornici svega onoga što je Novljane pokretalo stoljećima na planu hrvatskog rodoljublja i životnih kreda i sami igrači novljanskog narodnoga kola iskazuju svoje zavičajno određenje. Cjelokupno emocijsko i društveno biće svakog Novljanina jednostavno zatreperi na poruke, što ih u takvim prigodama reaktualizira ovaj, jedinstveni u Hrvatskom primorju, folklorni ritual. Koliko je to novljansko folklorno zadovoljenje novljanskog puka višeznačno, proizašlo iz dubina njegova ljudskog bića, na najslikovitiji način ilustrira i činjenica da je kolovođa novljanskog narodnog kola bio i sam hrvatski pjesnik i hrvatski ban Ivan Mažuranić (prema iskazu Milutina Mažuranića)¹⁰, nedvojbeno nadahnut snagom te rodoljubive i etične sadržajne novljanske elementarne identifikacijske prožetosti.

MAŽURANIĆI I NOVI VINODOLSKI (NOVLJANSKI MAŽURANIĆI). Mažuranići kao jedna od novljanskih obitelji relativno kasnije novljanske populacije nisu ustvari, kako bi se to reklo, Novljani iz »prve ruke« u usporedbi s onim Novljanima koji su živjeli u Novom prije 16. stoljeća, otkad se Mažuranići nastanjuju u Novom. Mažuranići tijekom 17. i 18. stoljeća i kasnije, uza svu svoju spontanu i svjesnu privrženost prostoru na kojem su živjeli prije dolaska u Novi, dobivaju postupno i sve više novljanske mentalitetske, psihološke, socioioške određenosti, da bi već sredinom 18. stoljeća (a po mišljenju nekih i znatno ranije) postali pojam novljanske, vinodolske i primorske autohtonosti i neke prkosne novljanske ponosnosti, što se lako zamjećuje u književnim umotvorima i u privatnoj korespondenciji Ivana Mažuranića, Matije Mažuranića, Frana Vladimira Mažuranića i drugih Mažuranića koji su se pokušavali identificirati na književnom planu. Novljanska komponenta tih Mažuranića postaje od tih vremena jedna od najbitnijih komponenata identifikacijskog manifestiranja Mažuranića gotovo u bilo kojoj sferi njihova intimnog i javnog djelovanja.

O Mažuranićima do 19. stoljeća ne zna se 'istina' mnogo, no dosta se toga može rekonstruirati pomoću usmene predaje i određenog pisanog dokumentarija. Mažuranići su u

⁹ August Šenoa: Djela I, Zagreb 1951, str. 576.

¹⁰ Milutin Mažuranić: Novljansko kolo, Primorske novine, Sušak, 1973.

16. stoljeću i početkom 17. stoljeća mahom bili vojnici, ratnici, boreći se u teškom i neizbježnim ratovima s Turcima, živeći vrlo skromno i oskudno. Cijeli tadašnji Novi predstavljao je malo puko seoce s možda svega stotinjak malih primitivnih kamenih kućica. Od 17. stoljeća Mažuranići su se počeli intenzivnije baviti poljoprivredom, što ih s vremenom učini relativno imućnijim seljacima u Novom, mada ima pretpostavki da su bili siromašniji nego što se to obično misli. Konkretni podaci o sasvim određenim Mažuranićima objektivno su oskudni. Prvi dokumenti spominju oko godine 1550. nekog Ivana Mažuranića, čiji je sin živio u Novom u svojoj kući koja je bila izgrađena izvan gradskih zidina. Podaci pak iz starih glagoljskih spisa spominju, da su Mažuranići bili frankopanski knapi-slobodnjaci, koji su svoje gospodare na njihov zahtjev morali oružjem braniti od onih što su se okomljavali na njih. Mažuranići su zapravo živjeli na feudalnom posjedu baveći se zemljoradnjom.¹¹

Kasniji Mažuranići tj. Mažuranići iz 19. stoljeća, dakako književnici Mažuranići, predstavljaju određenu sintezu, najkreativniji izdanak mnogih Mažuranića o kojima usmena predaja, legende govore ipak više nego provjereni podaci. No nedvojbeno je da su Mažuranići doista bili hrabri, vrlo hrabri, ugledni ljudi, seljaci u sredinama, u kojima su živjeli s razvijenim smislom za poštenje, pravdu i slobodarstvo, a i za narodnu junačku pjesmu, koja ih je svojom moralnom poukom odgajala da budu vjerni svome narodu i nadahnuto ih napajala onim razloženim i neskrivenim ponosom, koji nije ništa drugo nego neiskorjenjivi dio njihova istinskog narodnog, hrvatskog i demokratskog bića koje se tako prirodno i čvrsto nalazi ugrađeno u novljanskom narodnom stvaralaštvu i tradiciji, u pjesmama poput »Ivan Vlatković i Deli-aga«, »Smrt Ivana Harambaše i Matije kapitana«, »Ivan Kosturanin i črni Arapin«, »Zrinski ban i divojka od Dunaja«, »Ban Zrinski i njegov konj«, »Smrt Ilije Smiljanića«, »Junaštvo malen Relje«, »Sestra despota Jure«, »Mlečići popališe Novigrad« i još toliko drugih. Pritom se sigurno ne bi smjele zanemariti ni ličnije novljanske narodne pjesme koje i svojom ljepotom, melodioznošću i profinjenom osjećajnošću predočavaju druge sadržaje novljanskog života, kao što su između ostalih: »Mažurna«, »Povej ljubo«, »Tičice rožice«, »Fijolice moja«, »izrasla j' murvica« i »Zrasla j' jelva.«¹²

Novi Vinodolski u prvim desetljećima 19. stoljeća (razdoblje djetinjstva i mladosti Antuna Mažuranića, Ivana Mažuranića i Matije Mažuranića) bio je još uvijek manje—više malo vinodolsko mjestasce, simpatičan primorski gradić¹³ (novljanski toponimi—itinerari, unutar kojih se iscrpljivalo sadržajno djetinjstvo i mladost mnogih Mažuranića, što se spominju u raznim spisima o Mažuranićima jesu: Zagori Sv. Lucija, Jerolimova draga, Dela, Podpečine, Kalvarija, Panos, Mel, Soline uz Suhu Ričinu, Velo polje, Mikulja, Šija, Veli orih, Kvasovo, Čikonjino, Mostac, Armuć, Krim, Brzet, Kopriva, Stabljevica, Zapridol, Malo polje, Gorice, Slanik, Osap, Vrbica, Curak, Vodica, Luka, Muroskva, Lukavice, Lopar, Lišanj, San Marino otočić, Zakloštar, Pritok, Lišne stene, Mali i Veli ćun, Vodena dražica, Pešćenička dražica, Konjska dražica, Podbarana, Mošuna, Varoš, Jurkovo, Lokvica, Šćedine, Plovanovo, Krasa, Podsteni, Bahalin, Pridol, Jamice, Brizi, Bočak, Konjsko, Brajda, Dolac i drugi predjeli čije nazive pamte danas samo rijetki i najstariji Novljani), urbani izdanak starog Novigrada i skromna projekcija, da tako kažemo, današnjeg povelikog, po koječemu evropeiziranog i turističkog Novog Vinodolskog.

Novljansko je siromašno seljačko stanovništvo u prvim desetljećima 19. stoljeća, osim nekolicine veleposjednika i drugih imućnika, učitelja i župnika živjelo od rada na zemlji, manje rada u vinogradu, a neki su još posjedovali kakva konja, kravu, ovcu i kozu. Egzistencija je tog stanovništva svakog trenutka mogla biti dovedena u pitanje. Obitelji su imale mnogo djece koju su s teškom mukom prehranjivale. Većina novljanskih seljaka jela je rijetku kukuruznu kašu (palentu) ako je i nije bilo dostatno. Srećom se smatralo ako je neko bistro seljačko dijete

¹¹ Milorad Živančević: Ivan Mažuranić, Novi Sad—Zagreb, 1988.

¹² Spomen—knjiga narodne čitaonice Novi Vinodolski, knjiga II, 1977.

¹³ Spomen—knjiga Narodne čitaonice Novi Vinodolski, knjiga I, 1985.

bito upućeno u školu, eventualno da postane svećenik. Živjelo se na patrijarhalan način u skladu s postulatima patrijarhalne zajednice, kao što su između ostalog: bespogovorni autoritet roditelja i poštovanje starijih, svjesna ljubav prema svom hrvatskom narodu i domaćoj riječi, usađena pripadnost rimokatoličkoj vjeri i striktno podvrgavanje njenom ceremonijalu i ponašanje u skladu s autoritativnim kriterijima poštenja, istinoljubivosti, dobrote, poštovanje prijatelja, susjeda i drugih etičkih načela koja su sačinjavala patrijarhalni moral. Osim onih neizbježnih ljudskih radosti nije bilo nekih posebnih, većih, budući da su one bile reducirane, zatimljivane ponižavajućim siromaštvom, a da se i ne govori o teškim socijalnim traumama, uzbudljivim romanima ljudskih patnji unutar novljanskih siromašnih seljačkih obitelji, što zacijelo neće nikada biti podastrte kasnijim naraštajima Novljana. Malo uravnoteženijih i ugodnijih trenutaka doživljavalo se u povodu nekoliko vjerskih praznika, Božića, Uskrsa i još ponekog blagdana kad se moglo priuštiti kakav skroman komadić primitivno priručne pogače. Kratkotrajne intimne romantike mogle su se ostvarivati mahom u skupnom životu obitelji, uz kućno ognjište, na prelima, na svadbama, prilikom čitanja Kačićeve pjesmarice »Razgovor ugodni naroda slovinskoga« i pjevanja novljanskih lirskih i epskih narodnih pjesama, naročito tijekom zimskih karnevalskih, pokladnih, mesopusnih dana, kada se do paroksizma davalo oduška onim seljačkim, plebejskim fizičkim i duhovnim pražnjenjima, poslije čega se moralo utonuti u korizmene tišine i vratiti se svim onim prozaičnostima života seljačkih obitelji, koje su im bile nametnute nezavidnim socijalnim usudom.

Novljanska posebnost očitovala se zacijelo i u osebujujoj novljanskoj čakavštini koja je imala svoje ishodište i manifestirala se u tolikim starim novljanskim glagoljskim spisima, a koja se tijekom stoljeća modificirala i premodificirala zanimljivim suptilnostima. Novljanska čakavština u usporedbi s čakavštinom okolnih novljanskih naselja ne samo što je sama po sebi specifična, nego se u njenom frazariju znaju naći i stanoviti nečakavski izrazi, što se može tumačiti i stalnim dotokom pridošlica iz unutrašnjosti, koji su se primicali obali ili nastanjivali uz nju, ali i poradi činjenice da su Novljani u težnji da prevladaju najgore dimenzije svoga siromaštva morali privremeno, na kraće ili na duže vrijeme, izbivati izvan svoga zavičaja, što je onda neizbježno uvjetovalo njihovu percepciju nekih nečakavskih jezičnih fenomena.

NOVLJANSKI ELEMENTI MATIJE MAŽURANIĆA (1817-1881). Uz brata Josipa Mažuranića, koji je ostao živjeti u Novom Vinodolskom kako bi radeći na zemljoposjedu mogao i materijalno pomagati braću koja su se opredijelila za školovanje, Matija Mažuranić, sasvim slučajni književnik iz poznate obitelji Mažuranića (Ivana Mažuranića i Antuna Mažuranića), autor najboljeg proznog djela književnosti ilirizma »Pogled u Bosnu« najdulje je živio u svom rodnom mjestu, odnijevši sa sobom u svoje lutalaštvo najviše onih novljanskih elemenata koji se mogu razaznavati u njegovim postupcima i u pogledima na život.

Matija Mažuranić rodio se 4. veljače 1817. U svome rodnom mjestu Novom Vinodolskom polazio je osnovnu školu na njemačkom jeziku, u kojoj je bio odličan učenik. Budući da od svoje obitelji nije bio predodređen za školovanje, Matija Mažuranić je, zbog nedostatka materijalnih sredstava i težnje da utemelji svoju egzistenciju, odabrao kovački zanat i postao s vremenom kalfa. U skladu s uobičajenom praksom, koja je bila nametnuta mladim ljudima u takvim situacijama, Matija je u svojoj osamnaestoj godini otišao, kako se tada govorilo, u svijet. Lutao je, snalazio se, životario nekako pune dvije godine na prostoru austrijskih zemalja, tj. od 1835. do 1837. Tijekom 1837. živio je izgleda svega nekoliko, možda najviše šest mjeseci - u Novom, kao kovački majstor, no došavši u sukob sa novljanskim popom Mudrovčićem, po još uvijek ne sasvim provjerenim podacima zbog suprotstavljanja Mudrovčiću i verbalnim istupima i pisanim oblikom, on napušta Novi i luta Crnom Gorom, Bosnom, Srbijom, opet Bosnom, o kojoj će ostaviti slikovito i nonkonformističko svjedočanstvo, koje će ga objektivno učiniti piscem o kojem će se veoma laskavo izražavati mnogi, i to počevši od Stanka Vraza pa sve do Antuna Barca i Ive Frangeša. Matija Mažuranić ponovo se pojavljuje u Novom godine 1841. u kojem izgleda živi životom tolikih Novljana, i to onih relativno imućnijih i uglednijih. Uz obavljanje svojih poslova kovačkog majstora i poljodjelaca (zemljoposjed obitelji Mažuranić u to je vrijeme po površini veći do osamdeset posto drugih Novljana-poljodjelaca) on se bavi sakupljanjem novljanskih narodnih pjesama, čitanjem

Kačića i izgleda podupire pripreme Novljana za otvaranje novljanske Narodne čitaonice, koja je utemeljena godine 1845, kada se on mogao još nalaziti u svom rodnom mjestu. Iza godine 1847. Matija Mažuranić se našao u Beču, godine 1848. u Bosni, a kasnije prema neprovjerenim podacima koji su zacijelo više plod mašte nego fiksiranih na kakvu dokumentariju, u Carigradu i Egiptu. Godine 1852. ponovo se skrasio u Novom, u kojem ostaje sve do godine 1879, odnosno do svoje bolesti pomračenja um'a, što će 17. travnja 1881. rezultirati njegovom smrću u jednom sanatoriju nedaleko Graza.¹⁴ Tijekom svoga posljednjeg boravka u Novom, Matija Mažuranić je živio životom uspješna Mažuranića i Novljanina, bogata, uglednog i poslovna čovjeka. Postao je građevinskim poduzetnikom, kako su obično završavali svi radišni i dinamični Novljani, koji su unatoč svoj zaokupljenosti obrađivanjem zemlje bili istodobno i samouci zidari i klesari, i to vrsni majstori tog nelagana posla. No kao gotovi i svi drugi Mažuranićevi iz kruga njegove obitelji, i Matija se Mažuranić okušavao i u kulturnom radu, jer je u Novom – zahvaljujući snažnoj kulturnoj tradiciji – bilo izraženo shvaćanje Novljana kako je bilo čiji angažman na tom planu najdjelotvorniji dokaz njegove vrijednosti. To je svakako morao biti izazov za svog dinamičnog lualicu kojeg je nadahnjivao dodir s drugim sredinama (Bosna i Carigrad dakako najviše, budući da su tada oni bili fascinantno egzotični) da se potvrdi u svome Novom. Bez obzira na njegovo originalno, nonkonformističko, skoro pustolovno organiziranje vlastita života, ostaje činjenica da je Matija Mažuranić i svoje životne postupke i svoje poglede na život pretežnim dijelom utemeljivao na mnogim tipičnim novljanskim instrumentarijama rodoljubna prožimanja Novljana i patrijarhalnog morala, što je imalo ustvari svoju psihološku osnovu u porukama tolikih novljanskih narodnih pjesama koje su pronađene u ostavštini obitelji Mažuranić, a koje je prikupio, pa i skromno prokomentirao osobno Matija Mažuranić. Sigurno je da je ovakav neobičan i pustolovni život Matije Mažuranića bio uzrokom mnogih mistifikacija njegova života, što priječi da se uobičajenom aparaturom književno-povijesne pretrage razluči stvarno od izmišljenog i predimenzioniranog. Stoga je i svako traganje za bilo kojim podatkom o Matiji Mažuraniću u njegovu rodnom mjestu podosta otežano, budući da se ono nerijetko temelji na kojekakvim friziranim zaključcima, prema kojima valja biti oprezan, odnosno skeptičan. To i jest razlog zbog čega je poznata knjižica Milutina Mažuranića »Matija Mažuranić« poticale tolike kontroverze o njegovu uzbudljivu i na svoj način, žestoku i dinamičnu životu.

NOVLJANSKO ODREĐENJE MATIJE MAŽURANIĆA U KNJIŽICI DR. MILUTINA MAŽURANIĆA »MATIJA MAŽURANIĆ (1817-1881., BRAT PJESNIKA I BANA), ZAGREB 1927. Milutin Mažuranić, mada toliko i razložno etiketiran u hrvatskoj književnoj povijesti kao krajnje nekritičan mistifikator tih novljanskih Mažuranića koji su se tako djelotvorno identificirali u hrvatskoj književnosti i kulturi, dao je onako gotovo usput niz podataka i konkluzija, što uvjerljivo, pa i pouzdano preciziraju novljanske prilike, mentalitet i koješta drugo što se na ovaj ili onaj način vezuje za Novi i što može objašnjavati spirituse movense Matije Mažuranića i drugih članova te ugledne novljanske obitelji.

Duhovno formiranje novljanskih Mažuranića temeljilo se umnogome na bogatoj tradiciji njegovanja narodne pjesme, što je vidljivo i u Matije Mažuranića, a naročito u pjesnika Ivana Mažuranića. Još je uvijek nepoznato ili je nedovoljno poznato da je Matija Mažuranić sakupio jednu cijelu zbirku narodnih pjesama. To naglašava Milutin Mažuranić, koji piše između ostalog: »Ta je uspomena djelovala tako, da su bili junački i ponosni na svoj rod, te se među njima – uz čitanje Kačića – u velike gajila junačka narodna, a osobito uskočka pjesma.«¹⁵ Rezultati tog zanimanja za narodnu pjesmu lako su se u njima prepoznavali: »Sveto i duboko svoje uvjerenje crpili su oni iz obiteljskih svojih uspomena, iz junačkih pjesama, pa iz Kačića Miošića. Njegov 'Razgovor ugodni naroda slovinskoga' bio je svakome Mažuraniću mio, a bilo ih je, koji su ga – malo ne čitavoga naizust znali.«¹⁶

¹⁴ Ivan Mažuranić–Matija Mažuranić, MH–Zora, Zagreb, 1965, knjiga 32.

¹⁵ Milutin Mažuranić: Matija Mažuranić, Zagreb, 1927, str. 5.

¹⁶ Isto, str. 6.

Mažuranići su se u Novome odgajali u siromaštvu, izgrađujući istodobno u sebi neku dostojanstvenu ponosnost, što je inače tako sintetski predočeno u pjesmi Ivana Mažuranića »Javor«: Nije visok tko na visu stoji, /Nit je velik tko se velik rodi,/ Već je visok tko u nizu stoji, / I visinom nadmaša visine, / A velik je tko se malen rodi,/ Al kad pane, golem grob mu treba.« Milutin Mažuranić tu mažuranićevsku ponosnost iznalazi u Matijinim riječima kada na tvrdnju nekog Talijana kako »plemstvo i danas još mnogo vrijedi« odgovara: »Plemstvo, samo po sebi, ne važi ništa: plemenit je samo onaj, koji je u duši plemenit! Gledaj moju braću, Ivana i Antuna: Ante imade ruski red svetoga Vladimira, koji nosi rusko plemstvo, pa je li se Antun ikada time isticao? Ivan je dobio orden željezne krune prvoga reda, a u doba, kad je već drugi red nosio baruniju, ali on ostaje Ivan Mažuranić, ni više ni manje! Plemstvo čovjeka ne povišuje, već ga uspoređuje kojekakvim dvorskim čankolizima i cicibambulama, kako bi Bosanac rekao!«¹⁷

Mažuranići kao i svi javni djelatnici iz Novog rijetko su ostajali izvan orbita javnog djelovanja, budući da je to bila njihova svjesna osobna identifikacijska potvrda, nezavisno o tome što su se znali držati svoga zanimanja. Milutin Mažuranić to uočava i u Matije, što je veoma indikativno i u Matijinu naporu da se uključi u akciju utemeljenja Novljanske čitaonice koja je odigrala prvorazrednu ulogu u promicanju hrvatske nacionalne svijesti u Novom, pa i u cijelom Vinodolu: »Vrativši se Matija i po treći puta kući, počeo se baviti građevnim poduzećima, šireći misao narodnog jedinstva, kudagod je prolazio, iza kako je već 1845. g. pomogao kanoniku Josipu Mažuraniću osnovati novljansku 'Narodnu Čitaonicu', koja i danas postoji.«¹⁸

Novljani su se u prošlosti, gotovo, po nekom napisanoj pravilu, oprobavali u pisanju raznih stihovnih sastavaka, koji su imali svoju rezonancu u javnosti – to je bila neka osobita potvrda njihove neanonimnosti, naravno u onih koji su imali za to pretpostavke. Milutin Mažuranić o tome zapisuje: »U Novome je vladao (a i danas još vlada) običaj, da se važniji mjesni događaji pjesmom opjevavaju: bilo junačkom koja se u kolu pjeva, bilo porugljivom, koja se 'mandatima' širi. Kojagod je od tih pjesama i za knjigu zrela!«¹⁹ Matija Mažuranić je simpatizirao ovakve ljude, da bi sam kasnije napisao izvješće za braću, odnosno knjižicu »Pogled u Bosnu«, kojom će djelotvorno zasjeniti sve ove mahom nespretne, puko improvizatorske pjesme i druge priloge, koji su znali trenutno privući pažnju novljanskog puka. Jednom riječju, hrvatsko domoljublje promicalo se u Novom pomoću narodnih pjesama koje su onda svojim trajnim prisustvom u emocijskom i duhovnom svijetu Novljana nadahnjivale njihovo prijanjanje za hrvatstvo i za svako drugo iskazivanje svega onoga što ga je sačinjavalo. Potpuno je onda jasno zbog čega su svi ovi Mažuranići u svome književnom stvaranju bili na najrazličitije načine, neposredno ili posredno nadahnjivani polivalentnim izazovima, porukama, pa i iskaznim instrumentarijima narodne pjesme, koja je na svoj način bila dominantan i sudbinski faktor njihove osobne životne ravnoteže i hrvatske nacionalne prožetosti: »Jer je Mažuranićima bila najveća radost, gledati oko sebe vesele i zadovoljne ljude, osobito kad pjevaju stare junačke uskočke pjesme, u čemu su oni redovito prednjačili.«²⁰ Baš zato knjižica Milutina Mažuranića, unatoč svim rezervama što joj se mogu i moraju uputiti, određenim sustavom svojim natuknica može poslužiti sagledavanju nekih bitnih mentalitetskih značajki Novljana, koje se s toliko nezatomljivanih, upravo prkosnih manifestacija ponosnosti prepoznaju u osobnom, pogotovo pustolovnu životu Matije Mažuranića, koji se zasnivao na etičkim kategorijama novljanskog patrijarhalnog života, prema kojima su se svi ovi novljanski Mažuranići tako zdušno ravnali: »Matija Mažuranić je umro u štajerskom Gracu dne 17. aprila 1881. Ostavio je dičnu uspomenu u čitavom Primorju, a napose u Novom, gdje ga znadu kao poštena, otvorena, mudra i nesebična građanina. Domoljublje je njegovo nadmašilo sve!«²¹

¹⁷ Isto, str. 14.

¹⁸ Isto, str. 17.

¹⁹ Isto, str. 21.

²⁰ Isto, str. 23.

²¹ Isto, str. 23.

»POGLED U BOSNU« MATIJE MAŽURANIĆA. Kovački majstor i građevinski poduzetnik Matija Mažuranić, autor jedinog proznog djela »Pogled u Bosnu«, koji je ocjenom Ive Frangeša »prerano umuknuo zbog prevelike životne aktivnosti«²² osebujan je i Novljanin, i Mažuranić i objektivno sasvim slučajan hrvatski književnik. Postojano laskavo vrednovan u povijesti hrvatske književnosti, Matija Mažuranić je i dan-danas pisac nad čijim književnim djelom ostaje nepromjenljiv afirmativan sud, budući da se »radi odista o izvrsnoj, značajnoj prozi, ne samo u oskudno doba početaka novije književnosti hrvatske, nego uopće, u razvitku hrvatskoga proznoga izraza«.²³ Ovo Frangešovo lucidno i sintetsko viđenje Matije Mažuranića jasnije je dakako prisjetimo li se i gledišta Stanka Vraza koji je o ovoj pregnantnoj narativnoj, pravoj realističkoj prozi sasvim osobne, originalne, individualne prozetosti napisao: »Od početka nove dobe našega knjiženstva i ono malo proze što smo pisali, pisali smo perom više njemačkim ili latinskim negoli perom narodnim, upravo našim... 'Pogled u Bosnu' prva je u prozi pisana knjižica (žalibože nije onolika te bi ju mogli knjigom imenovati), o kojoj se kazati može da je baš naški pisana. Njome je pisalac dokazao da u njem ne ima pomiješanih duševnih elemenata, nego da čuti naravski, misli samo čisto jasno i vedro što pod vještīm njegovim perom i narodno odijelo ili forma stiče, (riječju): naš je jedan domorodac po srcu, glavi i ruci pravi domorodac, čovjek rodoman.«²⁴

Naravno da u knjižici Matije Mažuranića »Pogled u Bosnu« nije moguće u nekakvu bukvalnom smislu tražiti, još manje iznalaziti novljanska, osebujna mažuranićevska određenja, no činjenica je da su ona posredno itekako prisutna i u konceptijskom smislu ovog djela, kao i u njegovim konkretizacijama. Mada je knjižica »Pogled u Bosnu« napisana sočnom i slikovitom štokavštinom, primjerenom izvješću o Bosni, što su od njega tražila braća Antun i Ivan poradi oficijelnije upotrebnosti, ona umnogome nosi jednostavnost, jasnoću i slikovitost koju je percipirao iz bogato upotrebne riznice novljanskog narodnog stvaralaštva, naročito novljanskih narodnih epskih pjesama koje su bile pjevane u novljanskom narodnom kolu, pa i u mnogim slobodnim trenucima tolikih novljanskih obitelji, među kojima je prema iskazu Milutina Mažuranića kuća obitelji Mažuranić u Novome bila središnje stjecište, gdje su se prema najstožijim kriterijima recitirale i pjevale novljanske narodne pjesme (istina samo rijetko novljanskih sadržaja budući da su novljanske narodne epske pjesme bile migracijskim stoljetnim valovima »donesene« s dinarsko-kontinentalnog prostora), a čije se iskazne modifikacije mogu prepoznavati u naracijama poput ove: »Još sam čuo jedan čemerni događaj koji se je odskora bio pripetio. Jedan ekmekdžija ispovijedanja istočnoga u Sarajevu imao je prekrasnu kćer, visoku kao bor zeleni. Ali nije se mogla udati za kršćanina, a poturčit se nije nikada hotjela. Zato dan i noć promišljajući svoju nesreću, osuši se kao bor komu su žile potkopane, pa najposlije od otoga i umre. Nu Turci su ju ipak jako žalili, veleć: ona bi se sirota bila poturčila, ali su ju rodbina i roditelji jako odgovali.«²⁵

Primorski, novljanski smisao za konkretno, koji je toliko svojstven ljudima sa surog kraša, koji je toliko prisutan i dominantan u Mažuranićevu zavičaju, očituje se u Mažuranićevoj knjižici »Pogled u Bosnu« i u umijeću škrte no slikovite iskaznosti, konciznosti skoro do paroksizma i u odsustvu svake verbalne i isprazne dekorativnosti, kićenosti: »Sarajevo je strašno veliko, i nikakav Sarajac ne zna koliko je, to jest nitko nije bio po svem varošu. Tamo nije slobodno izvan glavnih ulica nikuda ni okom pogledati a kamoli koračati nogom. Čaršija je sva u jednoj gomili kod rijeke Miljetske (Miljacke), osim kakvih maslara (Bakala, bakalina, ali zanatnika i pekara (ekmekdžija), koji po glavnih ulicah svoje dućane imaju. Iz svake mahale je slobodno stanovnikom ići kuda jim je put u čaršiju, ali u tuđu mahalalu ni pošto je živ.«²⁶

²² Ivan Mažuranić—Matija Mažuranić, MH—Zora, Zagreb, 1965, knjiga 32, str. 175.

²³ Isto, str. 175.

²⁴ Isto, str. 175-176.

²⁵ Isto, str. 207.

²⁶ Isto, str. 204-205.

Ove i druge opservacije o najrazličitijim mažuranićevskim inkarnacijama, što se na posredne i na druge moguće načine mogu anticipirati u svakom Mažuraniću kao vid zavičajnih određenosti, pripomažu zacijelo da se potpunije i svestranije sagledaju sve komponente literarne posebnosti hrvatskih književnika iz novljanske obitelji Mažuranića.

SUMMARY

Dragomir Babić

HOMELAND TRENDS OF THE MAŽURANIĆS

The native land as a reality helps a man to identify himself in the best possible way. The Mažuranićs of Novi Vinodolski, who had been efficiently affirmed in the Croatian literature and culture, introduced some characteristics of mentality of the region from which they came from, into their literary works, so that their anticipations present an important key for understanding the spiritus movens for their messages and other points by which their special qualities have been defined, but which have not so far been adequately illustrated in the history of the Croatian literature. This contribution presents an effort to overcome the vacuum in the lives and works of the Mažuranićs and their native homeland of Novi Vinodolski.